

Vývoj osobnosti

- Vývoj člověka: nature vs. nurture
- **Psychologie celoživotního vývoje člověka** (70.-90. léta XX. století) // **vývojová věda** (po r. 2000)
- Klasické teorie (např. E. Erikson)
 - stádia & obecné principy vývoje
- Novodobé teorie (např. Paul Baltes)
 - procesy & vztahy jedinec-prostředí & multidisciplinarita

Klasické teorie - Erikson

8 stádií vývoje, psychická krize, prvek růstu a ohrožení

PÓLY PSYCHICKÉ KRIZE		CTNOST
důvěra	nedůvěra	naděje
autonomie	zahanbení	vůle
iniciativa	vina	účelnost
snaživost	méněcennost	kompetence
identita	zmatení rolí	věrnost
intimita	izolace	láska
generativa	stagnace	pečování
integrita	zoufalství	moudrost

Klasické teorie - Allport

Vývoj osobnost ~ vývoj propria

1. Tělesné Já
2. Identita Já (vědomí kontinuity, jazyk)
3. Sebeuplatnění (sebeúcta)
4. Extenze Já (vztah self a prostředí)
5. Sebeobraz (reálné a ideální Já)
6. Racionální řešení
7. Propriate striving (motivace)
8. Poznávající Já

Novodobé teorie

Od 70. a 80. let 20. století se rozvíjejí dvě skupiny teorií celoživotního vývoje člověka:

1. teorie vývojových systémů (Lerner, Magnusson)
 2. skupina teorií, která zahrnuje
 - teorii celoživotního vývoje (P. Baltes)
 - teorii kontroly (J. Heckhausen)
 - teorii životní dráhy (Elder)
- navzájem se ovlivňují
 - společným znakem odmítání rozdílu mezi vlivem přírody nebo výchovy v lidském vývoji
 - místo toho důraz na **vztahové** a **integrované** hledisko.

Paul Baltes: teorie celoživotního vývoje

Vývoj člověka v průběhu celého života ovlivňován:

- psychologickými charakteristikami (kognitivními, emočními nebo behaviorálními)
- kulturním a historickým prostředím (sociologické hledisko, tzv. vývojový a historický kontextualismus)

Úroveň 1	Biologická a kulturně-evoluční perspektiva. Jde o nejobecnější a nejvzdálenější úroveň. Vymezuje ústřední oblasti výzkumu, možnosti a normy reakcí v rámci celoživotního vývoje.
Úroveň 2	Dynamika zisků a ztrát. Celoživotní změny v umístění zdrojů vývoje při růstu, odolnosti nebo regulaci ztrát.
Úroveň 3	Skupina metateoretických předpokladů o povaze celoživotního vývoje.
Úroveň 4	Model SOC: příklad teorie úspěšného celoživotního vývoje.
Úroveň 5	Lifespanové teorie ve specifických funkcích a oblastech: inteligence, kognice, osobnost, Self. Jde o nejkonkrétnější a nejbližší úroveň.

Člověk je v průběhu svého vývoje ovlivňován mnoha charakteristikami;

Tří-složkový model, který propojuje individuální vývoj s rysy historických změn (Baltes, Reese a Lipsitt, 1980):

- **1. Normativní vlivy, které jsou ovlivněny věkem** - biologické a environmentální charakteristiky, které souvisí s chronologickým věkem (**biologické zrání** a **socializace**, např. počátek školní docházky, vstup do zaměstnání...)
- **2. Normativní vlivy, které jsou ovlivněny historickými událostmi** - biologické a environmentální charakteristiky, které jsou spojeny s konkrétním historickým časem. Prožívá je většina jedinců z určité věkové kohorty. Jde o **historické události** (např. války) a **sociokulturní vývoj** (např. změny ve vzdělávacím systému).
- např. „ztracená generace“ (Gertrude Stein, Ernest Hemingway)
- **3. Nenormativní vlivy životních událostí** - neobjevují u většiny lidí. Když se objeví, mají tendenci se lišit v délce svého trvání nebo v úseku života, kdy se objevují (např. nemoci, rozvod, smrt partnera).

- Důležitost jednotlivých dimenzí se v průběhu života liší:
 - věkově normativní vlivy významné zejména v dětství a stáří,
 - historicky normativní vlivy jsou významné především v adolescenci a následujících letech,
 - nenormativní životní události jsou důležité v průběhu střední dospělosti (střední věk) a stáří a zvyšují jedinečnost životních zkušeností.
- V průběhu života se mění rozdělení zdrojů jedince:
 - v dětství jsou zdroje zaměřeny na růst
 - se zvyšujícím se věkem jedinci musí investovat stále více vnitřních i vnějších zdrojů na udržování a řízení ztrát, aby byli úspěšní v dosahování cílů; ještě v průběhu dospělosti se zdroje rozdělují ve prospěch zachování, ve stáří je stále více zdrojů orientovaných na regulaci nebo řízení ztrát.

- Při zkoumání adaptivního vývoje a úspěšného stárnutí vytvořil Paul B. Baltes spolu se svojí manželkou Margret M. Baltes model vývoje, který nazvali **modelem SOC**.
- Obsahuje tři klíčové procesy, které jsou důležité pro regulaci vývoje: **selekcí, optimalizaci a kompenzaci**.
- Tyto procesy se neobjevují jenom v lidském stárnutí, ale jsou obsaženy v každém vývojovém procesu.

- **Selekce** znamená výběr požadovaných cílů
 - zvolená selekce a selekce založená na ztrátě
- **Optimalizace** umožňuje obohacení a zvětšení zdrojů jedince, a tím vede k maximalizaci fungování ve vybraných životních oblastech
- **Kompenzace.** V průběhu života dochází u každého člověka ke snižování fyzického i kognitivního výkonu nebo omezení sociálních vztahů → **kompenzační procesy.**

Selekce (cíle/preference)	Optimalizace (prostředky vztahující se k cílům)	Kompenzace (působení proti ztrátě v prostředcích vztahujících se k cíli)
<p>Zvolená selekce: Specifikace cílů Systém cílů (hierarchie) Zasazení cílů do kontextu Cílové závazky</p> <p>Selekce založená na ztrátách: Zaměření se na nejdůležitější cíl (cíle) Hledání nových cílů Rekonstrukce hierarchie cílů Přizpůsobení norem</p>	<p>Zaměření pozornosti Úsilí/energie Časové rozvržení Cvičení schopností Získávání nových schopností/zdrojů Modelování úspěšných druhých Motivace pro vývoj sebe sama</p>	<p>Zvýšené zaměření pozornosti Zvýšené úsilí/energie Zvýšené časové rozvržení Aktivace nepoužívaných schopností/zdrojů Získávání nových schopností/zdrojů Modelování úspěšných druhých, kteří používají kompenzaci Využití vnějších pomůcek anebo pomoci jiných Terapeutická intervence</p>

Glen H. Elder, Jr.: Teorie životní dráhy

- **sociologicky** orientovaný přístup k celoživotnímu vývoji člověka
- psychologicky zaměřené teorie celoživotního vývoje selhávají v chápání **společenské struktury** jako podstatné síly vývoje
- důležitou úlohu v teorii životní dráhy hrají **individuální** dráha, měnící se **společenské** a **historické** podmínky a jejich vliv na vývojové procesy.

- Vývoj jedince probíhá na dvou úrovních:
 - **Makroúroveň** se vztahuje k společenskému systému, ve kterém jedinec existuje,
 - **mikroúroveň** se týká biologického, psychologického a behaviorálního aspektu vývoje.
- Životní dráha jedince je věkově ohraničena pravidly institucí a společenských struktur (např. vstup do první třídy, odchod do důchodu) a je ovlivněna i mezilidskými vztahy
- teorie životní dráhy zdůrazňuje propojení mezi individuálním vývojem a společenskými vztahy

čtyři klíčové charakteristiky, které se objevují v průběhu života člověka:

1. **Sociální trasy** jsou způsoby vzdělání a práce, rodiny a bydlení jedinců i celých sociálních skupin.
2. **Vývojové trajektorie** jsou chronologicky uspořádané společenské role a zkušenosti. Trajektorie jsou vytvořené z vícero tranzic.
3. **Tranzice** jsou změny ve stavu jedince nebo v jeho společenské roli, například přechod ze základní školy na střední, vstup do zaměstnání nebo založení rodiny. Důležité je tedy **načasování** tranzice.

(„Neverland Ranch“)

1. **Bod obratu** charakterizuje objektivní či subjektivní změnu v nasměrování životní dráhy (např. návrat do školy ve středním věku). Často jde o subjektivní vysvětlení prožité zkušenosti, která vedla ke změně situace, významu nebo chování.

- Významnou součástí teorie životní dráhy je ovlivnění lidského vývoje historií. Umístění jedince v historii je možné pomocí **věkové kohorty**
 - **Efekt kohorty** nastává, když historická změna způsobí rozdíl v životech po sebe následujících věkových kohortách (např. válka, ekonomická krize).
 - **Efekt období** nastává, když dopad společenské změny je relativně uniformní u za sebou následujících kohort
- Životní dráha jedince je tvořena třemi **časovými dimenzemi**:
 - **Životní čas** (ontogenetický čas) je daný chronologickým věkem. Jde o věk od narození po smrt.
 - **Rodinný čas** umisťuje jedince do určité pozice vůči předcházejícím a následujícím generacím. Rodinný čas se neustále mění tak, jak se mění generace v rodině.
 - **Historický čas** odkazuje na jedincovo umístění v historii. Vztahuje se ke společenskému a kulturnímu systému.

pět primárních principů vývoje

- 1. *Princip historického času a místa*** - životní dráha je formována historickým časem a místem, které jedince ovlivňují v průběhu jeho života.
- 2. *Princip načasování životů*** - vývojový vliv životních událostí závisí na tom, v jakém věku jedince se tyto události objeví. Princip načasování životů souvisí s historickým časem a demografickými podmínkami (např. historické a demografické odchylky ve věku při vstupu do manželství, počtu dětí).
- 3. *Princip vzájemné propojenosti lidských životů***. Každý člověk prožívá svůj život ve vzájemné závislosti s druhými lidmi. Sociální sítě sice vystavují jedince tlaku druhých lidí, ale zároveň poskytují sociální oporu.
- 4. *Princip lidské činnosti v rozhodování a jednání***. Jedinec tvoří svůj vlastní život na základě omezení a příležitostí, které jsou určovány historií a společenskými podmínkami. Princip vyjadřuje dynamické vztahy mezi lidmi sociálními rolemi. Sociální role jsou vybírány lidmi, ale zároveň omezují jejich chování.
- 5. *Princip celoživotního vývoje***. Lidský vývoj a stárnutí jsou celoživotní proces a neexistuje jediný optimální bod vstupu pro studium lidského vývoje v průběhu celého života.

David Magnusson: Holistická interakční teorie jedince – prostředí

Vývoj člověka je založen na čtyřech pilířích:

interakcionismu, holismu, interdisciplinaritě a longitudinálním studiu jedince.

Holistický interakcionismus dává důraz na čtyři oblasti:

1. jedinec funguje a vyvíjí se jako celistvý a integrovaný organismus;
2. individuální fungování je komplexní a dynamický proces;
3. individuální fungování a vývoj doprovází vzájemný vztah mezi jedincem a jeho prostředím.
 - Fungování jedince má tři aspekty: mentální, behaviorální a sociální.
 - Stejně tak i prostředí obsahuje tři oblasti: kulturní, fyzickou a sociální;
4. prostředí (včetně jedince, jeho fungování a změny) je neustálý proces recipročních interakcí mezi sociálními, ekonomickými a kulturními faktory

Sedm klíčových principů, které umožňují pochopit fungování a vývoj jedince v systému jedinec-prostředí

1. **Holistický princip.** Charakteristické rysy a vlastnosti celku vyplývají z **interakce** (vztahu) mezi částmi, nikoliv z vlivu každé části zvlášť.
2. **Princip časovosti.** Čas je jedním ze základních prvků individuálního fungování. Procesy v systému na nižší úrovni jsou obecně kratší (např. emoční změny než procesy na vyšších úrovních (např. změny ve vztahu mezi jedincem a prostředím).
3. **Novost ve strukturách a procesech.** Individuální vývoj prochází neustálou restrukturací na všech úrovních. Proces restrukturyce je však ohraničen biologickými a sociálními omezeními.
4. **Princip dynamické interakce.** Důležitým znakem dynamické interakce je její **reciprocita**. To znamená, že vztah mezi aktivními faktory (např. jedincem a prostředím) je vzájemný.
5. **Princip uspořádanosti (organizace).** Jedním ze základních principů vývoje systémů jejich schopnost k **sebeuspořádání**. Části systémů jsou uspořádány tak, aby maximalizovaly fungování každé části. Princip maximalizace fungování se objevuje například ve vývoji a fungování mozku, imunitního i koronárního systému.
6. **Princip integrace procesů.** Činnost všech částí systému je vzájemně koordinována takovým způsobem, aby každý subsystém sloužil k dosažení cíle celého systému. Procesy, které probíhají v subsystémech, jsou koordinovány na všech úrovních. Integrací subsystémů se projevuje nadřazenost celku nad pouhým součtem jeho částí.
7. **Princip zesilování minimálních vlivů.** Tento princip souvisí s dlouhodobým vlivem mírných odchylek od norem v chování nebo vzhledu jedince. (např. izolace jedince v sociální skupině kvůli jeho agresivnímu chování → opakující se interakce → nárůst agresivního chování, které nyní slouží jako obranný mechanismus → reakce na obou stranách zesílí a vedou k dlouhodobým škodlivým následkům pro vývoj jedince (např. vznik deviantního chování).